

ՄԱՐՏԻՆ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական և քրեական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԿԱԼԱՆՔԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾՈՂ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքը ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալին պահելն է: Կալանքը կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով և միայն այն դեպքում, երբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կիրառվել:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանքը չի նշանակվում դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած անձանց, հղի կանանց կամ խնամքին մինչև ութ տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ:

Կալանքը կիրառվում է միայն որպես հիմնական պատիժ և կարող է նշանակվել հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ բացառապես դատավճռով:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի օրենսդրական ձևակերպումից հետևում է, որ օրենսդիրը շեշտը դնում է կալանքի չորս հիմնական տարրերի վրա.

1. կալանքը դատապարտյալի խիստ մեկուսացումն է հասարակությունից,
2. կալանքն անձին անազատության մեջ պահելն է՝ օրենքով հստակ սահմանված կարճ ժամկետով,
3. կալանքը կարող է նշանակվել միայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ,
4. անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրված չպետք է լինի:

Բ.Վ. Չղրավումիսլովի կարծիքով, կալանքն իր էությանը իրենից կարճաժամկետ ազատագրվում է ներկայացնում: Հեղինակն իր տեսակետը հիմնավորում է առաջին հերթին այն հանգամանքով, որ կալանքի դեպքում անձը դատարանի դատավճռով դատապարտվում է հասարակությունից խիստ մեկուսացման, այսինքն՝ տեղավորվում է հատուկ հաստատություն, ուր գտնվում է մշտական հսկողության տակ, խիստ ռեժիմի պայմաններում՝ իրավունք չունենալով

լքել այդ հաստատությունը մինչև դատարանի կողմից սահմանված պատժի ժամկետի ավարտը:

Բացի այդ՝ քրեական օրենքը հստակ նախանշում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի ժամկետային սահմանները՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով: Հետևաբար կալանքի դեպքում հասարակությունից մեկուսացումը կարճաժամկետ բնույթ է կրում²:

Ռ.Ռ.Գալիակբարովն ընդգծում է կալանքի հետևյալ չորս հիմնական տարրերը.

1. անձին հարկադրաբար պահելը,
2. դատապարտյալին պահելը դրա համար հատուկ նախատեսված հաստատությունում,
3. դատապարտյալին պահելը հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում,
4. անձին ազատությունից զրկելը օրենքով հստակ սահմանված՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով:

Հարկ է նկատել, որ հեղինակը անձին հարկադրաբար պահելը դիտարկում է որպես կալանքի առանձնահատկություն, մինչդեռ հարկադրանքի տարրը բնորոշ է, ընդհանուր առմամբ, քրեական պատժին և պատժի յուրաքանչյուր տեսակին, քանի որ ցանկացած պատիժ կապված է անձի իրավունքների և ազատությունների որոշակի սահմանափակման հետ և անխուսափելիորեն նրան որոշակի զրկանքներ է պատճառում ու սահմանափակում է նրա իրավունքներն ու անձնական ազատությունը:

Վերոգրյալի հիման վրա կալանքի՝ որպես քրեական պատժի էության տակ անհրաժեշտ է հասկանալ դատապարտյալի որոշակի իրավունքների և ազատությունների զրկման կամ սահմանափակման համակցությունը, որոնք ուղեկցվում են անձին հասարակությունից ժամանակավոր խիստ մեկուսացմամբ դրա համար հատուկ նախատեսված հատուկ տիպի քրեակատարողական հաստատությունում:

Հարկ է նշել, որ օրենսդիրը զինձառայողների նկատմամբ կալանքի ձևով պատիժ նշանակելու դեպքում դրա կրման հատուկ կարգ է սահմանել:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ զինծառայողները կալանքը կրում են կայազորային կարգապահական մեկուսարանում:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տարատեսակի բովանդակությունը բնութագրող վերը թվարկված իրավասահմանափակումների ցանկը, մեր կարծիքով, հանդիսանում է ոչ սպառնիչ և մասամբ էլ վիճելի:

Այժմ վերլուծենք կալանքի՝ որպես քրեական պատժի բովանդակությունը:

Ինչպես արդեն նշեցինք նախորդ պարագրաֆում, մեղքի քավումը պատժի անբաժանելի մասն է կազմում ու անխուսափելիորեն ուղեկցում է նրան:

Մեղքի քավումը կալանքի դեպքում, արտահայտվում է անձի դատապարտման փաստում, որն իրականացվում է պետության կողմից:

Արդարացի է նշում Ա.Վ.Պոլիվցեվը, որ անձի հրապարակային, բացասական գնահատականը հոգեբանական ազդեցություն չի թողնում հանցագործություն կատարած անձի վրա, և պատժելով անձին, բացասական գնահատելով նրա վարքը՝ միաժամանակ բացասական ազդեցություն է թողնում նրա իրավական և սոցիալական դրության վրա:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, մեղքի քավման հաջորդ տարրը դատապարտյալի՝ հասարակությունից մեկուսացումն է, որն արտահայտվում է հասարակությունից նրա խիստ մեկուսացմամբ, որի հետևանքով անձը զրկվում է մի շարք իրավունքների, պարտականությունների և օրինական շահերի իրականացումից, քանի որ խիստ մեկուսացումը որպես կալանքի, մեղքի քավման տարր, արտահայտվում է միաժամանակ անձի սահմանադրական իրավունքների սահմանափակմամբ՝ ՀՀ տարածքով ազատ տեղաշարժելու, բնակության վայր ընտրելու իրավունքից զրկելու մեջ և այլն:

Հարկ է նշել, որ «մեկուսացում» եզրույթի տակ հասկացվում է հանցավորի առանձնացումը մյուսներից, նրան շփման հնարավորությունից զրկելը՝ հեռացնելով նրան հասարակության մյուս անդամներից:

Վ.Ն.Կուրյայվցեվի կարծիքով, «մեկուսացում» հասկացության տակ պետք է հասկանալ անձին տեղավորելն այնպիսի պայմաններում, որի դեպքում նա զրկվում է սովորական շփումներից և իր նախկին կապերից, այդ թվում՝ հասարակությունից ընդհանուր առմամբ:

Հասարակությունից մեկուսացման վերը թվարկված հասկացությունները հիմք են տալիս կալանքի դատապարտված անձանց՝ հասարակությունից խիստ մեկուսացումը դիտարկել հետևյալ տեսանկյուններից.

1. դատապարտյալի ֆիզիկական շփման զրկումը կամ սահմանափակումը նախկին սոցիալական միջավայրի հետ (ընտանիքի, մտերիմների կամ ազգականների), իրեն անձանոթ անձանց հետ, որոնք գտնվում են քրեակատարողական հիմնարկից դուրս, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկի սոցիալական նոր միջավայրի հետ:

2. դատապարտյալին հոգևոր կապերից զրկելը կամ այն սահմանափակելը իրեն անձանոթ անձանց հետ ինչպես քրեակատարողական հիմնարկում, այնպես էլ քրեակատարողական հիմնարկից դուրս, ինչպես նաև ընտանիքի, հարազատների և մտերիմների հետ:

3. դատապարտյալին ֆիզիկապես անկաշկանդ տեղաշարժելու իրավունքից զրկելը կամ այդ իրավունքի սահմանափակումը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի կիրառման դեպքում մեղքի քավումը արտահայտվում է նաև մի շարք իրավասահմանափակումների մեջ, որոնք կրում է դատապարտյալը պատժի կրման ընթացքում: Ընդ որում՝ այդ իրավասահմանափակումների մեծ մասն ածանցվում է հասարակությունից դատապարտյալի մեկուսացման փաստից:

Ասվածից հետևություն, որ կալանքի դեպքում անձը կրում է որոշակի անձանական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և այլ զրկանքներ և իրավունքների սահմանափակումներ:

Ազատության զրկմամբ զուգորդվող պատիժների կրման ընթացքում դատապարտյալը զրկվում է մասնավորապես մի շարք սահմանադրական իրավունքներից՝ խաղաղ հավաքներ, հանրահավաքներ, երթեր կազմակերպելու և դրանց մասնակցելու հնարավորությունից, պետության կառավարման գործընթացին մասնակցելու հնարավորությունից, նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և փոստհեռագրական հաղորդակցման գաղտնիության իրավունքից և այլն:

Ինչպես արդեն վերը նշվեց, կալանքը բնութագրվում է բացառապես իրեն բնորոշ իրավական խիստ սահմանափակումներով: Այդ սահմանափակումները պայմանավորված են այն նպատակներով և խնդիրներով, որոնք օրենսդիրը դնում է այս պատժատեսակի առջև, առանց որոնց վերջինս կորցնում է իր իմաստը: Բացի այդ՝ պատժի այս տեսակի ժամկետի խիստ սահմանափակ բնույթը կոմպենսացվում է դրա խստությամբ և հեռացում է այն բացասական երևույթները, որոնք բնորոշ են հանցագործություն կատարած անձին հասարակությունից ավելի երկարատև ժամանակով մեկուսացմանը:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի ուսումնասիրության ընթացքում մշտապես

հարց է ծագում՝ արդյոք կալանքը ազատագրկման տեսակ չի հանդիսանում, և կալանքի կրման վայրը արդյոք ազատագրկման վայր չէ:

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է Վ.Վ.Յակովլևը, կալանքը՝ որպես քրեական պատիժ, իրենից ներկայացնում է ազատագրկման տեսակներից մեկը՝ պատժի համակարգում ընդգրկված որոշակի ժամկետով ազատագրկման և ցմահ ազատագրկման հետ մեկտեղ: Այն հանդիսանում է կարճաժամկետ ազատագրկում, որը բնութագրվում է միայն իրեն բնորոշ պատժի կրման պայմաններով⁵:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ կարճաժամկետ ազատագրկմանը բնորոշ են բոլոր այն թերությունները, որոնք բնորոշ են ազատագրկմանն ընդհանրապես:

Այդպիսիք են օրինակ՝ անձի դուրս մղումը իր համար սովորական դարձած սոցիալական կապերից. նյութական վնասն է, պատժի կրումից ազատվելուց հետո աշխատանքային զբաղվածություն ապահովելու խնդիրն է և այլն:

Կարճաժամկետ ազատագրկման նպատակները հստակեցվում են ինչպես ելնելով դատապարտյալների տեսակից, այնպես էլ նրանց կողմից կատարված հանցագործության բնույթից:

Հարկ է նշել, որ այսօր քրեական իրավունքի գիտության մեջ հեղինակների և գիտնականների մեծ մասն արդեն իսկ կալանքը դիտարկում է որպես ազատագրկման տարատեսակ:

Այսպես, Պ.Գ.Պանոմարյովի կարծիքով, կալանքը ազատագրկման կարճաժամկետ տարատեսակն է, որը զուգորդվում է դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացման հետ⁶:

Մ.Ն.Ստանովսկին գտնում է, որ իր իրավական բնույթով, կալանքը հանդիսանում է ազատագրկման տարատեսակներից մեկը⁷:

Մեղքի քավման չափը, որը բնորոշ է կալանքին, կապված է պատժի տվյալ տեսակի տևողության հետ, այլ ոչ թե պատժի ժամկետի հետ:

Կալանքի դատապարտված անձանց իրավունքների սահմանափակումը արտահայտվում է նաև նրանում, որ այն անձի մոտ առաջ է բերում

դատվածություն:

Դատվածությունը և դրանից բխող իրավասահմանափակումներն ու իրավական հետևանքները որոշակի անհարմարություններ են առաջ բերում այն ունեցող անձի համար, ոտնահարում են նրա շահերը:

Կալանքի դատապարտված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ կալանքի ձևով քրեական պատժի բովանդակությունը կայանում է հետևյալում.

1. պետության կողմից անձի վարքագծի ակնհայտ բացասական գնահատման մեջ,
2. դատապարտյալին հասարակությունից խիստ մեկուսացման մեջ,
3. տարաբնույթ գրկանքների մեջ, որոնք կրում է կալանքի դատապարտված անձը:
4. կենցաղային բնույթի սահմանափակումների մեջ, որոնք անխուսափելիորեն կրում է քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձը,
5. կալանքի ձևով պատժի շարունակական բնույթի մեջ,
6. դատվածության առկայության մեջ և այլն:

Վերլուծելով տեսական գրականության մեջ տեղ գտած տեսակետները՝ կարելի է հստակ հետևություն անել այն մասին, որ կալանքի կիրառումը նպատակահարմար է հետևյալ իրավիճակներում. հանցագործի անձը բնութագրվում է բացասական, սակայն նա քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրելու «փորձ» չունի, այդ իսկ պատճառով կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում անձի նկատմամբ կիրառվող ներգործության կարճաժամկետ, սակայն միաժամակ ինտենսիվ բնույթն ունակ է ապահովելու հատուկ նախագուշացման նպատակը. անձի նկատմամբ նախկինում կիրառվել է հասարակությունից մեկուսացման հետ կապված պատիժ, սակայն այն հողվածի սանկցիայով, որը տվյալ պահին մեղսագրվում է հանցագործություն կատարած անձին, կալանքից ավելի խիստ պատժատեսակներ նախատեսված չեն:

¹ Ст'я Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник. Под ред. проф. Б.В. Здравомыслова, Изд. 2-е, перераб. и доп., Москва, Юристь, 1999. С. 355:

² Ст'я նույն տեղում էջ 355:

³ Ст'я Поливцев А. В. Правовое регулирование применения ареста как вида уголовного наказания: Дисс... канд. юрид. наук. - Ростов-на-Дону, 2001. С. 76:

⁴ Ст'я Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. - М.: Юристь, 2003. С. 67:

⁵ Ст'я Яковлев В. В. Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект): Дисс... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 1999. С. 76:

⁶ Տե՛ս Ռоссийское уголовное право: В 2 т. Т.1: Общая часть / Под ред. проф. Л. В. Иногамовой-Хегай, проф. В.С. Комисарова, проф. А. И. Рарога. - М.: ИНФРА-М, 2003. С. 445:

⁷ Տե՛ս Становский М. Н. Назначение наказания. - СПб.: Юридический центр Пресс, 1999. С. 110:

РЕЗЮМЕ

Правовая сущность ареста по действующему уголовному законодательству

В статье выявляется сущность ареста как одной из строгих мер наказания, которая назначается за совершение преступлений и средней, и небольшой тяжести сроком от 15 дней до трех месяцев.

SUMMARY

Legal matter of arrest according to applicable criminal legislation

In this article arrest is revealed as one of the most strict kinds of punishment which is set both for middle level dangerous and not big level dangerous crimes, with 15 days duration.